

Folkeminder og sagn fra Thy

Optegnet af L. N. Bertelsen

Ved E. N. NEDERGAARD

I HISTORISK AARBOG for Thisted Amt 1963 var der bl.a. en artikel, ”Af en gammel Thybodegns optegnelser”, som omhandlede ovennævnte Laust Nikolaj Bertelsens liv og levned, fortalt af ham selv. Han var som nævnt født i Vestervig sogn og virkede som lærer og kirkesanger i Øster Vandet fra 1861 til 1902.

Blandt de mange ting, han interesserede sig for, var også indsamlingen af gamle folkeminder og sagn, som ellers ville gå tabt for eftertiden, og det lykkedes ham at optegne langt over 100, hvoraf de fleste nu findes i ”Dansk Folkemindesamling”.

I det følgende bringes nogle optegnelser i hans egen originale skriveform uden ”forbedringer” eller omskrivninger af nogen art med hensyn til retskrivning og sprogbehandling.

(I manuskriptets dialektstykker er der i enkelte tilfælde tilføjet streger over eller under bogstaverne for at angive en ejendommelighed ved udtalen. I regelen betyder det, at Lydene er lange, men af og til synes en streg at betyde stød. Oftest er længde og stød dog ikke angivet ved noget tegn. I nedenstående gengivelse er en streg under eller over et bogstav erstattet med en streg efter bogstavet.

Åpostrof (‘) bruges i manuskriptet dels som stødtegn, dels som udeladelsestegn i ord, som i rigsmål har en længere form, men brugen af dette tegn er heller ikke konsekvent gennemført. Red.)

Om Ovesø

der ligger sydligere i Thy, er der også flere Sagn, bl.a. et om, at Søen hvert Aar kræver sin Mand. Der skal være dem, der har hørt et Varselsraab fra Søen, naar det har varet for længe, inden den har fået sit Offer. –

Saaledes fortæller det, at en Dag, da Kovstrup Piger stod ved Søen og vaskede Faar, hørte de Varslet, og da der så noget efter kom en Dreng ridende med en Kobbelt Heste for at vande dem, advarede Pigerne ham om at være forsigtig og ikke komme for langt ud. Men Drengen var en rigtig Dreng; han skulle vise dem, at han ikke var bange, og de skulde da heller ikke tro, at de kunde bilde ham sådan noget ind. Han red længere ud, end han plejede; men paa en Gang plumpede Hesten ned med Forbenene, hvorved Drengen kistede forud over Hestens Hoved og ned i det dybe Hul og druknede. Saa han blev Offer den Gang.

Mærkeligere var det, at en Gang, da Varslet igen lod sig høre, druknede en Mand fra Mors, som kom gaaende med sit Røjtløb under Armen. Manden boede i en lille Gaard, hvis Bygninger kun var Stuehus og Lade med Stald med usædvanlig lang Afstand imellem. Han havde en Aften taget sit Røjtløb med ind for paa Aftensædet at lave den lidt istand, og ved Sengeaftenstid gik han ud med sit Løb for at give sine Heste det sidste Givt til Natten; men det naaede han ikke. Natten var saa mørk, at man ikke kunde se en Arms Længde foran sig, og saa var det et Uvejr med Storm og Snefog, saa Himmel og Jord gik i eet. Han mærkede snart, at han ikke vidste, hvor han var, saa det kunde ikke nytte noget at søge efter Vej eller Sti! men

han maa have tænkt, at han snart måtte støde på en Menneskebolig, og derfor blev han ved at gaa og lod sig ligesom Faarene drive med Vinden. Heldigvis var alle Vande tilfrosne, selv Fjorden kunde bære; men Menneskeboliger traf han ikke at løbe Panden imod. Han vandrede og vandrede, kom over Fjorden, sandsynligvis uden at han mærkede det, stadig maa han have gaaet i sydvestlig Retning, fordi Vinden var Nordøst. Endelig er han saa kommen ud paa Ovesøen, som jo ogsaa var tilfrossen; men det var en kendt Sag, at der var enkelte Pletter i Søen, som aldrig kunde fryse til. I en sådan Vaage fandt man omsider hans Lig med Røjtløben under Armen.

Tybjerre-Mand og Kvarbjerre-Mand

(Dette Eventyr har jeg for en 40 Aar siden (ca. 1850) hørt en Bondemand fortælle, næsten Ordret saaledes, som jeg har skrevet det op. Det var mens jeg tjente hos Præstens, en Vinteraften, vi var samlede i Folkestuen, både Piger og Karle og Drengen, min lille Person, og hver af os havde nogen Aftenarbejde at sysle med, Pigerne kattede eller spandt, Karlene bandt Løb og Drengen snoede Simer, da kom vor Nabomand Povl Madsen ind til os for at prate lidt. Han kom til at staa i Lyset for Pigerne, og da han opdagede dette, sagde han: ”Ja, to æ staa her - aa ve’ d e’ t aaed - om mi Røeg ær gue aa si ve”. Dette her: ”æ ve’ d e’ t aaed” - var stadig hans Mundheld, og kunde til sine Tider lyde ret pudsigt. Kom der én til ham, naar han gik og pløjede f. Ex., saa kunde han efter at den sædvanlige Hilsen var vexlet indlede en Samtale saaledes: ”Ja æ gor her aa pløver, aa æ ve’ d e’ t aaed!” - efter en temmelig lang Pavse kom der saa gerne en Mærkning om, hvad det var han ikke vidste af. - Man sagde derfor gerne, naar man saa ham komme: ”Dær kommer Pol Masen, aa han ved e’ t aaed”).

I kinner jo nok alsammel den fø-st Gaard vi kommer til paa Tyhvolm, naar vi er kommen øver æ Vejlbros. I ved nok den Gaard æ Va-s gaar igjennem. Der boed engang en Mand, han haad en Bro-’r, der boed i en Gaard i Ginnerup, aa han lo syg, aa haad væt syg læng, aa han bløv længer i ringer. Saa vil hans Bro’r fræ Tyhvolm øver aa si te ham, aa han tov saa en Hæjst aa ræj paa, for ejs skul han ha vujud øver æ Vejl, for den Gaang va der ingen Bro øver en. Der han kam te æ Vejl, saa kam der en bitte Pusling te ham aa ba, om han maat kom mæ øver, han ku godt sej i baag ve ham paa æ Hæjst. De saa æ Mand ja til, de maat han gjar. Æ Pusling sprang op som ingen Ting, aa dær di saa va kommen øver te æ Narsi, saa han te æ Mand: Di Bro’r i Ginnerup er nok møj syg, æ ka val tænk te do vel hen aa si te ham. Æ Mand saa ja, de vild han da. De æ gue nok! saa den bitte, aa no skal do ha Tak for Tjennest, aa saa har do her en Lomkle, naar do ta-r di Øvn mæ den, saa ka do si hva di Bro’r fejler; aa saa haar do hær en Knyv, al de do peger o mæ den, de falder fræ, aa saa er her en bitte Krok mæj nøj Smørels i, naar do smør en Sor’ mæ de, saa skal en strags blyv hiel, om den saa er aller’ saa gal. – Æ

Mand takked ham for all hans gue Gaver, aa saa tov de Avskid mæ hinajen.

Dær æ Tyhvolmbomand kam ind te hans Bro'r, der lo syg aa lo aa jamred aa klaved sæ saa møj ønkele, saa kam han te aa græd, aa dær han saa tov i hans Lom etter nøj aa tær hans Øvn mej, saa fæk han fat paa den Lomkle Tybjerremand haad gien ham. De tent han et ve, men der han haad tar hans Øvn mæ den, saa ku han si, te der saad en Trold paa hans Bro'rs Bryst aa vel klem æ Lyw a ham. Æ Tyhvolmbomand laa-nt æ Trold en Par slem Øvn, saa han kam i Tanker om, te han var opdaved, aa hva han haar aa gyr, han springer aa æ Seng, aa fram lo han staa.

Den syg Mand haad osse nær sprungen aa æ Seng, for han bløv saa val tepas, dær han bløv skil ve æ Trold, aa kam aa æ Kle-m, te han töt han var bløven hiel rask; men hans Bro'r raj ham te aa blyv i æ Seng en Stød endnaa. Æ Trold han var smutted ud i æ Frammers te æ Kuen, for hin var han Guevenner mej, aa derfor va-ed han vild ha klemt æ Mand ihjæl. Der han kom ud te hinn, saa han te hinn: "Æ tror den fremme Mand ka si mæ". "Aa Snak", saa æ Kuen, "hudden skul han si dæ, do haar no goen her saa læng, aa ingen haar kun sit dæ, hudden skul han saa si dæ?" - "Jov da kun han de, de er æ ves o, for han so saa ild' aa bløv ve aa aesi paa mæ", saa æ Trold. "Ja, da skal vi nok fo de aa vedd", sejer hun, for no lav-er æ en Pannekaag aa sætter ind paa æ Bo-ver te mi Svaver aa saa ka do go ind aa stel dæ an mæ di Baagænd lig øver æ Paan, dersom han ka si dæ, saa vel han da it ha æ Pannekaag! Æ Trold han fulle æ Kuen hinner Raa. Æ Mand haad fot hans Knyv op aa hans Lom - aa de va netop den Knyv, der æ Bjerremand haad gien ham - aa vil te aa skjær løs paa gudden Pannekaag; men i de sam gulav kommer æ Trold aa stiller sæ an, som han vild te aa lø-s hans Bovser, aa æ Mand bløv ve aa sej aa pe-g med den hær Knyv, aa far han vest aaed aa sej falder æ Trold hans "Baagbeslaa" nier i æ Paan. Sie saa æ Trold ud aa æ Dar, aa i de han renn, saa han te æ Mand: "Æ tror I so mæ!" - "Ja gu so æ dæ!" svaar æ Mand, aa de som æ Trold haad tabt pakked han sammel aa pot'ed i hans Lom.

Æ Tyhvolmbomand bløv no ve hans Bro-r i nor Davv, aa han kam aa æ Seng, aa bløv saa rask, som om han aller haad skaj nuer Verdens Ting; men han fæk aller aa ve-d hvad de var, der gik aj ham, de bløv godt ijen imel ham aa æ Kuen, dær de bløv skil ve den hær grem- Trold, aa han kam der aller sien; han var osse ondskyldt, som I no skal fo aa hør. -

Den Gaang æ Tyhvolmbomand vil teen aa hjem, saa haaed ed gien sæ teed aa frys, saant te æ Vejll va laa; men ku hverken brist eller bær, saa mot han teed aa ri vesten om igjæmmel Helligsø, aa just som han kommer fobi Kvarbjerre - en Hyv dæ legger lig ve æ Fyvverstrand - sier han en gammel Kvinminnesk, der staar ve æ Fyvverlanning aa vasker aa skyller en Par blødde Bovser. "Godav Murlil!" sejer han. "I hudden er ed fat!" sejer hun i Forskrækkels aa retted sæ op aa so saa møj ves paa ham, - "ka do si mæ?". "Ja, saamænd ka æ si dæ, hva sku der i Vej fo de?" - "Saa haar æ aller kjend maagen!" - sejer hun, "no haar æ stajen hær aa vasket i manne, manne Or, aa der er aller nur Minnesk, der haar ku sit mæ, hudden ka de da vær te do ka si mæ!" - "Jov, da ka æ saa møj godt de; men hva Uløk haar da den sølle Minnesk væt i, der haar hat dem Bovser o?" - "ja", sejer hun, "de er saamænd mi Mand, der haar mest de han haad; han har en Gaang

goen hen aa fonærmet Tybjerremand, aa de er nok ham, der haar voldt vos den Fotræd." - "Ja, ja", svaar æ Tyhvolmbomand, "de ka val korires ijen." - "Nej de kan ikk, for han haar kost de hen, der høt te." - "Mo æ it fo ham aa si?" sejer han, "æ tror lig godt æ ka hjælp ham." - "Ja, desom do kun de," saa vaed endda Omag var!" aa hun ind etter hinner Mand, aa de va jo den hær slem Trold; han kam slanglin ud, aa der var sødden en Jammer paa ham te de var forskrækkelig. Der æ Mand so ham ijen, ku han et læ vær aa tenk: De va gue te dæ, din grim Spitakkel; men æ skal si aa laved sødden mæ dæ, te do ska it gyr flir Uløkker paa den Maad! - No, han taar jo de hær Værk op, han haar gjemt i hans Lom, aa saa den bette Krok Smørels, æ Tybjerremand haad gien ham. Æ Værk fæk han saat, hur de skul sej, aa saasnaar han haad smor ed mæ æ Smørels, saa vaed hiel mæ de sam, aa hvem der bløv glaa de var æ Bjerremand. - Men der æ Bjerremands Kuen fæk hinner Breller paa, aa vil teed aa si, om de saad, som de skul, saa opdavved hun, te de vend fejl. "To de venner op, de der skul vend "nier", sejer hun. - "Aa, de æ der æk Faar ve," saa æ Tyhvolmbomand, "for æ ka ryv ed fræ ijen aa vend ed, de æ snaar gjov!" - "Nej," saa æ Trold, "no haar æ goen nok igjæmmel mæ de, no skal ed blyv sejen, som de sejer. Æ Kuen var et fonyved mæed; men de bløv et ajlen. -

Vil do mæj, saa heng paa!

I Randrup i Vestervig Sogn i Thy ligger der syd for Skolen to almindelige Kæmpehøje én paa hver Side af Landevejen. - Hær kam æ goind jæn Næt - fortæller en ældre Bondemand - æ haad væt Nar e po, aa som æ no kam aa æ Noren aa var lig kommen fobi æ Skuel, saa töt æ, te æ ku hør-r nøj, der kam foslen baag ætter mæ. Æ vend mæ om en Par Gaang aa stov al stel aa løtved; men saa va der ingen Ting enten aa hør eller si; aa saa snaar æ vend mæ ijen aa ga mæ ted aa gaa, saa ku æ høred paa Timen. Lisom æ saa gor, aa de ku ingen Ænd faa mæ de her Trippen lig i Hæ-l a mæ, saa sejer æ uden aa vend mæ, aa uden aa tenk ve'ed: "Vil do mæj, saa heng paa!" men aller saa snaar æ haad saa de, fa dæ va nøj, der hend sæ paa mi Røg, som om de ku vær en Mennesk, aa saa taang vared da som al Skam. Æ bløv jo foskræ-ked aa vil rest de her Spøgels, heller hva de no va, a mæ; men de haaldt ve som en Borr, æ mot slæv aa mæed, te æ va lig ve aa sæ-n ve'ed; men der æ saa ænele kom ind imell di tov Hyv, saa bløv æ ed kvet, aa glaa var æ. Æ lovved ejs ve mæ siel, te sødden skul æ aller by mæ i Ræ-t mier. De maa jo ha væt en Bjerremand, dær bor i jen a di hær Hyv, der haar vil hat mæ te Rihæjst. -

* * *

Den samme Mand fortalte ogsaa en anden Gang: De var i mi ung Davv, da bløv ed gal mæ æ Pæng, di fald lig paa jen Gaang, te di va snaar ingen Ting værd; dæ va Sæddel nok, men di dued e't; en Regsdaalerseddell gjeldt knap naak for fi-r Skjelling, de kam jov a de, te Kongen, heller æ Stat, heller hva di kaller ed, haad spelt bankerot, di haad e't Sol nok til aa løs aal di Seddel ind mæj. dæ va blyven odgien. Da var ed jen Gaang, æ kjovt en Par Lam aa ga 40 Regsdaler fur, aa saa so-l æ'em ijen æ Daa ætter aa fæk 100 Regsdaler fur em. Aa de er lisse sand som æ staar hæ-r, æ tjent akoraat 60 Regsdaler paa den Par Lam.

Ja hva saa æ e't i Fyvr? -

Den Gaang den her Øversvømmels gik fu'r sæ, boed der en Mand i Hilligsø tæt nier ve æ Fyvr (Limfjorden), han va saa grov te aa band', te han kun snaar e't sej to Uer uden der skul en Band mæj. De va jo om æ Ættor, te Øversvømmels var, aa saa begynd Folk jo aa snak om, hodden de vil go næjst Foror aa Sommer mæ æ Æng-, som æ Vand stov øver. Naar dær va' snak om de, aa den Mand va' teste', saa end-' ed gjar mej, te han laa i aa band': Æ Æng- er ølaa, di duer aller mier! Men æ Or ætter bløv der ilyvval saa'en en lav græs, te der haad aaler væt saa møj far. Saa vil jo baade jen aa en naaen læ æ Mand hør, te hans Spaadom sæt e't; men de lod han, som han forstov ed e't, aa svaar naak saa fræk: Ja hva saa æ e'r i Fyvr, de va jo en Gy'! (Gødning) -

Hva en Fjerrenkaar Havermaalt ku gi a sæ

Der var jen gaang en Aggerbokuen, hun gik op po e Land aa kjovt en Fjerringkaar Havermaalt, aa der hun saa kam hjem mæ'ed, ga hun sæ teed a brøg-, aa saa brøgged hun a den sam Fjerringkaar Maalt: To' Tønner godt Øl, aa to' Tønner smaat Øl, to' Tønner Spisvak aa to' Tønner Etterlak, aa hun fæk hinne Kjar fuld aa hinner Kvar fuld, hinner Feskgyrd aa hinner Pesgyrd fuld, aa saa bløv de si st endda saa sterk, te der var ik-' en Mand dæ ku drek en Pot aa'ed, uden han mot staa ved e Husænd aa bræk hans Løv-er aa hans Laang op. -

Æ Pølsdreng

Der var en Mand i Agger for manne Or sien, di kal't ham æ Pølsdreng, for de te han va da saa svær ilø-st for Pøls. Jen Gaang var han aljenner taan ud paa æ Hav aa fesk, aa saa kam der Blest, aa æ Hav bløv saa gal, te han ku et kom iland. Saa ba han te vor Herr, aa da han tørt, "te dæ sku nøj fo nøj, om Venskab skul holdes", saa lov-ed han, te dersom Vorherr vil læ ham komme løv-en iland, saa skul han aaller ed Pøls mier! Let ætter tørt han te der ku blyv Raa', aa saa bløv han ki aa, te han haad lov-ed for møj aa mint, han ku slaa aa, aa saa saa han: Om æ osse eder æ Pøls, da skal æ et ed æ Skind! Men der han saa ænele kam iland aa stov frelst o æ Straa-n, tov han hans U-r te sæ ijen aa saa': Ja om æ osse eder æ Skind, da skal æ et ed æ Pind! Aa di U-r gik han aaller fræ. -

Bette Jerrig (Erik) a Guntovt

var en lille uanselig Person og meget enfoldig, men han kunde dog nok sendes i et Ærinde og udføre dette ret paalideligt, naar han ikke blev ledet i alt for stærk Fristelse. Engang gik dog Naturen vel meget over Optugtelsen. Det var om Foraaret da Folkene fra hans Hjem vare ude (i) Mosen for at ælte Tørv en halv Milsvej borte. Han blev da sendt hen til dem med Middagsmaden, den varme søde Grød bar han i Gryden, hvori den var kogt, og en stor fed Æggekage med Flæsk i laa paa en Tallærken ovenpaa Gryden. Da han var kommen omtrent Halvvejen, satte han sig ned ved et Gærde, aabnede for Maden og saasom sød Grød var hans Livret, kunde han ikke modstaa Fristelsen, han maatte smage paa den, og da han først havde faaet Smag paa Grøden, glemte han at holde op. Omsider kunde han ikke mere; men da havde han forspist sig og Pinen blev saa haard at han troede, han skulde dø. Nogle lurere hørte ham da sige: Aa, milde Jesus lin én Prik

mæ mæ! Hvissomensti æva' milde Jesus, aa do va bette Jerrig a Guntovt, saa skul æ lin to mæ dæ!

Bette Jerrig ve æ Vejlbros

va' val sød-en omtrent 2 Al hyv; men hans Kuen va' ve-s nærve aa vær 3 Al; de va de mejst ulig Par Folk æ haa' nutir sit. (Tilføjet: aa kam di saa møj pæn te rett' me hinajen osse). - Di ku drik dem fuld begge to fur en Skjelling. De gik sød-en til, te naar Jerrig haad væt he-n ve e Kjøbmand etter en Dunk Brændvin, saa bløv hans Kuen saa svær hæ-gen etter en Dram, aa saa ga hun ham en Skjelling fur aa faaen. Saa bløv Jerrig ossaa iløst, aa saa kjovt han en Dram a hans Kuen fur den sam Skjelling, aa søden ku di blyv ve saa læng te di bløv saa fuld, "te di ku e't si en Flyv paa en Væg", saa ku di leg dem aa sov dje Rus u'd aa saa begynd ijen saalæng te æ Dunk bløv taam, saa kam der jo Faastdav fur dem ijen en Ti. -

Æ haar osse høt fotel, te i den stor Øversvømmels dæ var 1838 rejed Jerrig sæ ve hans Ko. Djer Hus var bløven omflødt mæ Vand innen di vest aaed. Æ Kuen dæ va saa laang' hun ku bon'ed; men bette Jerrig han kun e't, saa fand han paa Raa: Han slov hans Ko ud, aa saa tov han i æ Haal aa'en, aa saa svæmmet' den øver mæ ham. -

Korenderne

Engang var der ved Agger strandet et Skib som bl.a. havde Korender ombord. En af Aggerboerne fik ved denne Lejlighed i al Hemmelighed listet en Foustage Korender til sig og gemte dem paa et sikkert Sted. En Søndag, da Aggerboen var i Kirke henviste Præsten i sin Prædiken til et Skriftsted i Brevet til Korintherne. Saasart Aggerboen kom hjem, sagde han til sin Kone: Hva ska vi no gyr? Muer! æ ku hør Faa'er haar fot ved, han snakket om de hæ-r Korinner. Saa er nok bejst, svarede hun, te do gor op te ham i Maar den Daa aa snakker mæ ham om'ed, hud-en vi skal bær vos aj mæ'ed. - Ja, de vel æ osse! svarede han, og næste Dag gik han til Præsten, og da han var kommen ind og den sædvanlige Hilsen var vekslet siger Præsten: Naa min gode Mand, hvad har han saa paa Samvittigheden i Dag? - Æ er goen herop for æku hør ed i Søndaa te Faar ved ed siger Manden. - Præsten, som ikke var rigtig med lige straks, saa forundret paa Manden og spurgte: "Hvad ve'd jeg?" - "Jov æ ku høred i æ Kjærk te Faar snakket om di hæ-r Korinner". - Nu gik der et Lys op for Præsten og han svarede: Naa Korenderne! Ja vist ve'd jeg det; men hvordan kunde I ogsaa faa Eder til at beholde dem, det er jo en slem Historie. - "Ja, taal ik om ed, vi haar osse fortrøt ed, men Faar vel nok vær saa gue aa raa vos po vaa Bejst, for vi vil jo nødde kom i nøj Forlejenheed". - Efter en temmelig lang Overvejelse sagde Præsten: Naar han vil følge mit Raad saa gaar han nu hjem til sin Kone, og saa tager I Korenderne og deler dem i 3 lige Dele; den ene Del kan I jo selv beholde; den anden Del giver I til de fattige, og saa vil I nok betænke Jer Sjælesørger med Resten. - "De ska vi saagu gyr, akkoraat som Faar sej'r ed! Foval aa Tak!" Da Manden kom hjem tog han Foustagen og heldte alle Korenderne af den midt paa Bordet, og saa satte han sig ved dene ene Ende af Bordet og hans Kone ved den anden Ende, og saa talte de Korenderne én for én og delte dem nøjagtig i 3 lige store Bunker. Da de saa vare færdige dermed, tog Manden den tomme Foustage, og idet han sagde til sin Kone: "Den jen Trididiel saa Faar vi mot siel behold!" strøg han den ene Bunke i Bøtten. "Den ajen

Trididiel saa han, vi sko gi di Fatte; hvem tror do Muer der er mier fatte end vi ajer?" – "Nej de haar do saamænd Ret i Faar! De er der ingen der ka væ-r". - Ja, saa skal vi jo osse siel ha dem!" aa saa strøg han den anden Bunke i Bøtten. – "Saa saae Faar, te vi vil nok betænk vor Sjælesørger med di siest; hvem tenker do Muer! dær vil sørre fo vor Sjæl, naar vi gyr ed et siel?" - "Nej, de har do saagu Ret i Faar! de'er der ingen der vel". – "Ja, saa ska vi jo osse siel ha dem!". Og den sidste Trediedel gik samme Vej som de andre. –

- - -

Tyholmsk ved Torsten Balle.

Provst Deichmann: Tyholmsk er et underligt sprog.

Når man vil sige *før*, siger man *fa:r*,
vil man sige *far*, siger man *få'r*,
vil man sige *får*, siger man *fo'r*,
vil man sige *for* (foder), siger man *fuj'er*.
(Efter Jens Sloth Odgaard).

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1964, side 447-458)